

Des Freedman: A médiapolitika mint közpolitika

(Budapest, Gondolat, 2012. 247 oldal,
ISBN: 978 963 693 365 4.)

Des Freedman könyve a politikai hatalom és a médiában érdekelt egyéb szereplők, valamint a média valódi viszonyainak feltárására törekszik. A mű hazai piacon való megjelenése a médiapolitikai elemzések hasznos alapja lehet. A szerző az Egyesült Államok és az Egyesült Királyság médiarendszerét kiemelve áttekintést nyújt a médiapolitika működésének dinamikájáról, a médiapolitikai kezdeményezések tudatosságáról és annak okairól. Az említett rendszerek kiemelését e két ország politikai berendezkedése, médiarendszere, valamint sajátos történelmi, politikai és kulturális beállítottsága indokolta. Az Egyesült Államok médiastruktúrája a kereskedelmi orientációjú rendszerek elsősorú példájának tekinthető, míg az Egyesült Királyság rendszere a közszolgálat eszméjét prezentálja, és az állami, valamint a magántulajdon összekapcsolódására épül. E két tipikus rendszer elemzésével a szerző megteremti a médiapolitikai kezdeményezésekre ható tényezők általános, más országokban is érvényes elvek, folyamatok kiemelésének lehetőségét.

A könyv alapvetése szerint az egyes médiarendszerek tudatosan létrehozott, rivalizáló politikai érdekek által formált struktúrák, a szakpolitikák pedig részét képezik bizonyos politikai célok elérését szolgáló terveknek. A közpolitika részeként a médiapolitika kialakítása azonban nem egy idealizált helyzet megteremtését célozza, hanem kompromisszumok és alkuk eredményeként formálódik. A politikai tevékenység fontosságának hangsúlyozásával azonban a szerző az eszmék és ideológiák létének szükségességét kívánja kiemelni, és nem az egymással rivalizáló érdekek harcára koncentrálni.

A könyv médiapolitikai vitákat vizsgál két egymással versengő politikai felfogás keretében: egyrészt a pluralista szemléletet elemzi, amely nyílt vitákra támaszkodik, és a média demokratikus, kulturális és gazdasági értékeinek maximalizálására törekszik, másrészt pedig a neoliberais rend politikai elitnek kedvező szakpolitikai céljait szemléli kritikusan. E két politikai irányzat a médiapolitikai stratégiák kialakításában és alkalmazásában is szerepet játszott az Egyesült Államokban és az Egyesült Királyságban, valamint a világ számos más országában is. Az Egyesült Államokból kibontakozó, majd Nagy-Britanniában is elterjedő pluralizmus hívei az egyenlőtlenségeket elismerve az egyenlőségre törekedtek a politika területén. A pluralista médiapolitika célja a demokrácia működésének elősegítése a különféle nézetek és vélemények ütköztetésének biztosításával, az egyének szabadságának védelmezésével és valamennyi társadalmi csoport önkifejezési jogainak biztosításával. A politikai életet „sokféle speciális, egymást részben átfedő csoport meglehetősen változékony mozaikjaként” lehet leírni (32. o.). A médiatulajdonlás viszonyait a törzstelenes törvények és más specifikus szabályok rendezik. A pluralista tartalompolitika a médiacsatornák számának és az azokban kifejeződő nézetek, felfogások érvényesülésének fokozására törekszik. A neoliberais irányzatokat a szabad piac, az egyéni jogok erőteljes érvényesülése, a személyes választási lehetőségek és a korlátozott mértékű szabályozás jellemzi. Elvei szorosan összekapcsolódnak a dereguláció, a privatizáció, a liberalizáció és a piacosság célkitűzéseivel. A neoliberalizmus mára „uralkodó gazdasági paradigmává vált” (45. o.).

Mind a pluralizmus, mind pedig a neoliberalizmus a piaci erők érvényre juttatását tartja szem előtt a médiában, a különbség azonban e két irányzat között, hogy az efelé tartó úton más-más normákat tartanak követendőnek. A pluralista hívek a társadalmi stabilitás és konszenzus érdekében a különböző vélemények kifejeződési szabadságának fontosságát hangsúlyozzák, míg a neoliberalista eszmék a piac dinamikáját és a gazdasági szereplők akadálymentesítését szolgálják a média egyes szegmenseiben.

A médiapolitikát a piaci folyamatok nagymértékben képesek befolyásolni, a szakpolitikai döntéseket a piacon megnyilvánuló verseny befolyásolja. Ugyanakkor lehet, hogy csupán eszköz vagy igazolás, de az egyes döntések mögött támpontként szolgáló alapelvek húzódnak meg. A mű ezen alapelvek közül a szabadság, a közérdek, a pluralizmus és a sokféleség alapelveit tárgyalja részletebben.

A szabadság eszméjével kapcsolatban a szerző egyrészt John Stuart Mill örökségét idézi, aki más személy szabadságának tiszteletben tartásával az önkifejezés joga mellett foglalt állást, másrészt az amerikai alkotmány Első Kiegészítésének hatását mutatja be. Az Első Kiegészítés értelmében a kongresszus nem hozhat a szólás- vagy a sajtószabadság korlátozását célzó törvényt. A szabadság elvével kapcsolatban a szabad média 'gondolatok piacát' létrehozó hatását hangsúlyozza (65. o.), és megállapítja a 'világos és a jelenlévő veszély' doktrínájának befolyásoló erejét, amely kormányzati korlátozások egész sorát képes igazolni. A szerző egyetért azon állítással, mely szerint a szabad sajtó klasszikus liberális elmélete a mai világban nem feltétlenül a demokrácia szükségleteit szolgálja, hanem annak kárára is lehet, és gyakran a nagyvállalatok érdekeinek igazolására szolgál (67. o.). Egy felmérés szerint például az amerikai Szövetségi Kommunikáció Bizottság (Federal Communications Commission, FCC) szabad véleménynyilvánításra tett hivatkozásai túlnyomórészt a szerkesztői autonómiának a vállalati tulajdonosok részéről a kormányzati beavatkozások mindenféle formájával szemben nyújtott védelmére vonatkozott (69. o.).

A közérdek fogalmának „rugalmas jellege” (73. o.) bizonytalansághoz vezethet. Az amerikai Legfelső Bíróság a közérdeket az FCC hatáskör gyakorlásának sarkköveként aposztrofálja (72. o.). A Bizottságot továbbá az 1934-es kommunikációs törvény felhatalmazta a sugárzási frekvenciák szabályozására „a közérdek, a kényelmes hozzáférés vagy a szükségesség jegyében”. Az Egyesült Királyságban gyakran vitatható tartalmak publikálására alkalmazzák, ugyanakkor a BBC szerkesztői irányelvei elismerik e fogalom viszonylagos meghatározhatatlanságát, és egy lista felállításával a közérdekkel szembehelyezkedő magatartásokat gyűjtötték össze. Kezdetben a közérdek fogalmát a közjó fogalmával vonták össze, a neoliberalis irányok megjelenésével azonban a magánszektorból érkező nyomás ellensúlyaként betöltött szerepe kiüresedett, és megjelentek a fogalom piacositott értelmezései. Míg a neoliberalis felfogás szerint a közérdek a nagyvállalatok védelmezésére szolgál, addig a pluralisták számára az üzleti környezetben a közönség védelmét hivatott szolgálni.

A pluralizmus és a sokféleség elvei egymással összekapcsolódnak, ugyanakkor az előbbi a politikai környezetet jelenti, amelyben a médiának lehetősége van működését kifejteni, utóbbi pedig a médiának a társadalmi különbségeket tudomásul vevő és azt kifejező képességét fejezi ki. Manapság mindkét elvet a piaci erők és a szabályozás egyvelegével kívánják megvalósítani.

A médiapolitika kialakítási folyamatának további vizsgálata során a szerző a közérdekű szakpolitikai döntéshozatal pluralista elveinek kihívásait értékeli. E kihívások megítélése során a befolyásolás versengő, hozzáférhető, átlátható és tudományos voltának szemszögéből vizsgálódik, és megállapítja, hogy bár egyre több érdek képes befolyásoló erővel bírni a médiapolitika kialakításának folyamatában, azonban ezek közül egyik sem jelent releváns kihívást a „központi stratégiakészítési mag erejével szemben” (110. o.).

A pluralisták által privilegizált kérdéseket – a versenyt, az információforrások többszörözését, a több médiacsatorna közüli választás lehetőségét, a nézetek és vélemények szabad választékának szükségességét – mind az Egyesült Államokban, mind az Egyesült Királyságban a neoliberalis felfogást vallók tették magukévá, és a piaci elvek szerint értelmezték át azokat. Ezért a médiabeli tulajdonjog korlátozásával kapcsolatos szakpolitikák újabb értelmezései a nagyvállalatok érdekeihez igazodtak, és a tulajdonjogi szabályok liberalizálását célozták. A túlzott liberalizáció azonban nem a változatosság és a sokféleség elveinek érvényesülését segítette elő, hanem oligopolisztikus piacok kialakulásához vezetett.

A médiapolitika alakításának átpolitizált jellegét a Bush- és a Blair-adminisztráció a „terrorizmus elleni háború jegyében”, az információáramlás ellenőrzésére kiadott intézkedései is bizonyítják (143. o.), amely a médiatartalmak szabályozásának eszközeit is érinti. A piacbarát kormányok a gazdasági liberalizmus jegyében működnek, ugyanakkor a befolyásolás érdekében jelentős hatást képesek gyakorolni az újságírókra és a műsorközlőkre egyaránt. Ez alapvetően a neoliberalis államfelfogás, vagyis az állami szerepkör visszahúzóódásának ellentmondásosságát eredményezi.

A közszolgálati média aktív szerepének megtartását és közpénzből való finanszírozását a piaci viszonyok felől értelmezők a technológiai változások és a megnövekedett választék okán fenntarthatatlannak és elvetendőnek gondolják. A támadásokra mind az amerikai, mind pedig a brit kormányok reagálni próbáltak, azonban a neoliberalis politika további zavara és ellentmondásossága a közszolgálati média szabályozásához való viszonyulásukban is megmutatkozott. Az Egyesült Királyságban a munkáspárti kormány neoliberalis beállítottságát mutatja a 2003-as médiatörvénnyel a brit médiahatóság, az Ofcom felállítása a kommunikációs piac működését elősegítő céllal, valamint az állami tulajdonjogot korlátozó rendelkezések meghozatala is. A kormány a BBC „korszerűsítésére” kívánt törekedni, ahogyan azt „A közszolgálatosság mindenkié: A BBC a digitális világban” (154. o.) című Fehér Könyvben kifejezésre is juttatta. A BBC piaci viszonyokhoz való alkalmazkodásában az Ofcom kulcsszerepet játszott. Ezért a médiahatóság 2004-ben beszámolót jelentett meg, amely a közszolgálati média és a BBC támogatási rendszerét és jövőjét taglalja. A közszolgálatosság, és a piaci megoldások együttes kezelése az egyik megnyilvánulása a munkáspárti kormány „hibrid természetének” (154. o.). Az Egyesült Államokban a Bush-kormány médiapolitikája a túlzott liberalizmusra és egy profitorientált világban a ‘nem kereskedelmi jellegre’ hivatkozva a közszolgálati média támogatásának megnyirbálására törekedett. Mindkét ország esete arra mutat rá: a közszolgálati média ki van téve a politikai beavatkozás veszélyének, és fennmaradása érdekében alkalmazkodni kénytelen a piaci folyamatokhoz.

Az utóbbi években mind a brit, mind pedig az amerikai kormányok a digitális infrastruktúra fejlesztését központi kérdéssé emelték. A jogszabályi környezet megteremtésével a szellemi tulajdonjogok kiaknázására törekedtek, „a törvényhozás átadta a törvénykezés jogát a szerzői jogok tulajdonosainak” (198. o.), valamint a piac által irányított digitális fejlődést kívánatosnak és elkerülhetetlennek hirdették. Eszközeikkel kizárták az alternatív fejlődési utak lehetőségét.

A szerző a médiapolitika kialakításának folyamatában a neoliberalizmus és a pluralizmus kezeit segítségül hívva a politikatudomány és a képviselői rendszer tekintélyének visszaállítására törekedett. A mű érdeme, hogy a brit és az amerikai médiapolitikai rendszert elemezve, a vizsgált témaköröket alapos pontossággal és tényszerű adatokkal alátámasztva tárja fel. A szabályozási kezdeményezések kialakításában a szakpolitika politikai befolyásoltságának elkerülhetetlenségét és a szakpolitikai döntéseket átható elveket, folyamatokat mutatja be, és elismeri, hogy a piaci versenyen, a politikán és egyéb általános alapelveken túl – ha nem is meghatározó erővel – egyéb érdekeltek is részesei lehetnek a médiapolitikai folyamatok alakításának.

SZEGHALMI VERONIKA